

NAUČNE INFORMACIJE Scientific information

Mr Sofija BOŽIĆ

SRBI U HRVATSKOJ (Konferencija, Sremski Karlovci, 6. i 7. juna 1997)

U Institutu srpskog naroda u Sremskim Karlovcima su tokom 1996. godine održani naučni skupovi o Srbima u Sloveniji i Srbima u Makedoniji. Tako je, u organizaciji Svetske srpske zajednice, započeo ciklus konferencija o položaju Srba u bivšim republikama prethodne Jugoslavije. Ciklus je nastavljen simpozijumom o Srbima u Hrvatskoj, koji je Svetska srpska zajednica pripremila uz pomoć SANU, Matice srpske iz Novog Sada i Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" iz Zagreba. Konferencija je imala interdisciplinarno obeležje, što je omogućilo dobijanje celovite i sveobuhvatne slike o prošlosti i sadašnjosti srpskog naroda u Hrvatskoj. U četiri tematske oblasti (istorija; demografija, iseljavanje, ekonomija; verska pitanja, crkva; kultura) analizirani su mnogi značajni momenti koji su uticali na formiranje srpskog nacionalnog bića u Hrvatskoj, od najstarijih vremena do danas. Rezultate svojih istraživanja prikazali su istoričari, politolozi, arheolozi, demografi i predstavnici drugih naučnih disciplina. U okviru konferencije otvorena je i izložba "Trinaest vekova Srba u Dalmaciji, Slavoniji i Hrvatskoj" – "Tragom dokumenata" i "Srpska knjiga i štampa 1868-1996!". Izložba je postavljena u saradnji sa Arhivom Srbije i Narodnom bibliotekom Srbije.

Na konferenciji je, u okviru prve tematske oblasti *Istorija*, bilo reči o Srbima u Hrvatskoj i Slavoniji u vreme Ilirskog pokreta i revolucije 1848-1849, o prošlosti srpskog naroda severne Dalmacije i problemu istorijskih izvora, o odrazima modernog vremena na život Srba u Dalmaciji krajem XIX i početkom XX veka, o velikosrpskoj ideji u grbu Republike Hrvatske, o identitetu Srba u Hrvatskoj, o Srbima u Hrvatskoj danas, o genocidu nad Srbima u NDH, o odnosu komunističkog pokreta Jugoslavije prema Srbima u Hrvatskoj, itd. U okviru tematske oblasti *Demografija, iseljavanje, ekonomija* saopšteni su referati o iseljavanju Srba iz Hrvatske u Vojvodinu za vreme agrarne reforme i kolonizacije 1945-1948, o beleškama u listu "Srbobran" o promeni strukture stanovništva u nekim mestima Slavonije 1890-1893.

godine, o seobama Srba i etničkim procesima u Dalmaciji, o ekonomskom položaju Srba u Republici Hrvatskoj, o etnodemografskom razvoju sremsko-baranjske oblasti, o nekim pitanjima repatrijacije i reintegracije izbeglih Srba u Hrvatsku. Treća tematska oblast *Verska pitanja, crkva* obuhvatila je saopštenja o rimokatoličkoj misiji i stvaranju hrvatstva u Vojnoj krajini, Slavoniji, Baranji i Sremu od XVII do početka XX veka, o Pravoslavnoj opštini na Rijeci 1720-1868, o ulozi i značaju Požeške mitropolije, o unijaćenju Srba u Drnišu i Petrovu polju, o verskom i političkom životu Srba u Hrvatskoj između dva svetska rata, o Srbima katolicima u Dubrovniku i Dalmaciji, o sudbini srpske etničke zajednice u Imotskoj krajini, o prekrštavanju Srba u NDH sa posebnim osvrtom na župu Vukmanić na Kordunu 1941/1942. Rezultati istraživanja arheoloških spomenika Srba zapadno od Dinare i Une, prosvete i školstva Banije od doseljenja Srba do kraja 1945. godine, srpske štampe u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji 1918-1941. i srpske štampe i knjige u Krajini 1990-1995, društava i udruženja Srba u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Dubrovniku i Baranji u Kraljevini Jugoslaviji, zaštite kulturnih i prirodnih dobara Srba u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu i dr., saopšteni su u okviru poslednje tematske oblasti *Kultura*.

Osim referata u kojima su sintetizovane poznate činjenice, na skupu su predstavljeni i rezultati najnovijih istraživanja, koji znatno produbljuju znanja o Srbima u Hrvatskoj. U tom smislu je najjači utisak ostavilo saopštenje profesora Đorđa Jankovića (*Arheološki spomenici Srba zapadno od Dinare i Une*). Dok je u istoriografiji do sada bilo uobičajeno da se prisustvo Srba u Hrvatskoj vezuje za turske prodore na Balkansko poluostrvo, dakle za vreme posle XV veka, profesor Janković je pokazao da su Srbi u Hrvatskoj živeli još u dalekoj prošlosti. Nezaobilazan i najpouzdaniji indikator "dugog trajanja" Srba na tom prostoru su – materijalni ostaci. Istraživanja sprovedena od granice Republike Srpske Krajine na jugu, do pravca Gračac-Korenica na zapadu pružila su čvrste arheološke dokaze o prisustvu Srba u Hrvatskoj sasvim pouzdano od VII, a možda već od kraja IV veka, o čemu svedoče gromile, posmrtni spomenici Srba IV-IX veka. Gromile su pronađene južno do Svilaje i Drniša do Zelengrada, severno od Knina, a i između Gračaca i Korenice. Arheološkim nalazima je utvrđeno je da su Srbi početkom IX veka izgubili ove predele zapadno od Dinare i Une. Povratili su ih krajem XI veka, što nedvosmisleno potvrđuju tada nastale crkve, osnova osobenih za crkve u državi kralja Mihaila i Konstantina Bodina, natpis na Kapitolu kod Knina ispisan ćiriličnim i glagoljskim slovima, a i zapadni izvori. Treći sloj arheoloških spomenika Srba potiče iz sredine XII veka, a tokom XIV i XV veka Srbi preovlađuju kod Gračaca, Korenice, Otočca, Ogulina, Gline. Dakle, pred nama su otkrića koja pomeraju granice poznatog. Profesor Janković je rezultatima svojih istraživanja počeo da menja hronologiju srpskog postojanja na tlu Hrvatske. Ne treba posebno naglašavati od kakvog će biti značaja

za nauku ako taj prvi, dokazima potkrepljeni iskorak izvan ustaljenih znanja, ne ostane i poslednji.

Problem koji se pred Srbe postavljao tokom njihove vekovne egzistencije u Hrvatskoj bio je problem očuvanja kulturnog, verskog i nacionalnog identiteta. Radi toga je Srbima bio potreban čvrst oslonac, ali i reč utehe u nedaćama i pouzdan duhovni orijentir u velikim iskušenjima. Oni su spas tražili u pravoslavnoj veri i pravoslavnoj crkvi, koja je bila najjači faktor srpske nacionalne integracije. Na skupu je, stoga, bilo reči o ulozi i značaju pravoslavne crkve za srpski narod u primeru Požeške mitropolije (mr Slobodan Mileusić, *Požeška mitropolija – uloga i značaj*). Crkve i manastiri su nicali gde god je bilo Srba. Samo u severnoj Dalmaciji je postojalo oko 60 pravoslavnih crkava, što predstavlja izuzetno veliku koncentraciju verskih objekata na malom prostoru. Pravoslavna crkva je krajem 18. veka izgrađena i u Rijeci, gde je u to vreme živelo više od sto Srba (dr Ljubinka Toševa Karpowicz, *Pravoslavna opština na Rijeci (1720-1868)*).

Druga hrišćanska crkva, rimokatolička, imala je negativnu ulogu u srpskoj istoriji. Dok je pravoslavna crkva bila faktor integracije, rimokatolička je težila dezintegraciji srpskog naroda. Zbog toga je na skupu posebno isticana kontinuirana misionarska aktivnost rimokatoličke crkve, koja je prouzrokovala ne samo odvajanje Srba od pravoslavne duhovnosti nego i njihovo odrođavanje (dr Nikola Žutić, *Rimokatolička misija i stvaranje hrvatstva u Vojnoj Krajini, Slavoniji, Baranji i Sremu od XVII do početka XX veka*). O prekrštavanju "šizmatika", vršenom "ad maiorem Dei gloriam" (u veću slavu božiju) postoje brojna svedočanstva. Unijaćenje Srba u Drniškoj krajini početkom XIX veka najpoznatiji je primer preveravanja Srba (Dušan Rašković, *Unijaćenje Srba u Drnišu i Petrovu Polju*), ali i njihovog povratka na pravoslavlje. S druge strane, jedan broj rimokatolika u Dalmaciji, a i u Dubrovniku, dugo se nije odricao svog srpskog identiteta. Među njima su bili čak i rimokatolički sveštenici dum Ivan Stojanović, Jakov Grupković i drugi, koji su svojim nacionalnim opredeljenjem pokazali da Srbi mogu biti i rimokatoličke vere. To je opovrgavalo opšteprihvaćen stav, koji je nametala rimokatolička crkva, da Srbi pripadaju isključivo pravoslavlju i da ideja o Srbima rimokatolicima dolazi spolja, iz Srbije. (Aleksandar A. Miljković, *Neke činjenice i razmišljanja o Srbima katolicima u Dubrovniku i Dalmaciji*). Nasuprot Dubrovčanima, i uprkos istorijskim, etnografskim i lingvističkim činjenicama koje govore o njihovom srpskom poreklu, Bunjevci su se opredelili za hrvatski nacionalni identitet (Aleksandar Bačko, *Naseljavanje Srba i etnički procesi u Dalmaciji*). Rimokatolička propaganda nije prestala ni u novije vreme. Intenzivna je u razdoblju između dva svetska rata, da bi kulminirala u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Prihvatanje rimokatoličke vere za Srbe je predstavljalo spas od smrti ili proterivanja. Prema arhivskim podacima, u prvoj polovini 1942. godine samo je u župi Vukmanić na Kordunu pokatoličeno 1.200 pravoslavnih Srba (Zoran Živković Hristić,

Prekrštavanje Srba u NDH, s posebnim osvrtom na župu Vukmanić, na Kordunu, 1941/1942. godine).

Moderno doba, koje je u sve oblasti privređivanja i u svakodnevni život ljudi uvelo mnoge značajne novine, Srbima u Hrvatskoj nije donelo odgovarajući civilizacijski napredak. Strahujući od srpskih nacionalnih težnji, vladajući krugovi Habzburške monarhije sprečavali su ili bar usporavali prostorno i duhovno objedinjavanje Srba. To su radili držeći Srbe u Hrvatskoj u saobraćajnoj izolaciji, privrednoj zaostalosti i neprosvećenosti. Takvom politikom posebno su bili pogođeni Srbi u Dalmaciji. Oni su dočekali kraj XIX i početak XX veka ne osetivši na zadovoljavajući način tekovine modernizacije (Sofija Božić, *O nekim odrazima modernog vremena na život Srba u Dalmaciji krajem XIX i početkom XX veka*).

Posle strahota Prvog svetskog rata Srbi u Hrvatskoj su se našli u novoj, jugoslovenskoj državi. Politički predstavnik srpskog naroda u Hrvatskoj u Kraljevini Jugoslaviji bila je Samostalna demokratska stranka (dr Branislav Gligorijević, *Verski i politički život Srba u Hrvatskoj između dva svetska rata*). Između dva svetska rata Srbi u Hrvatskoj su nastavili tradiciju stvaranja i rada srpskih kulturno-prosvetnih udruženja iz vremena Austrougarske. Kao što je istaknuto u referatu Gojka Malovića, srpska udruženja bila su izraz potrebe, brige i nade srpskog naroda ovih prostora za očuvanje svog nacionalnog i duhovnog identiteta. Prema sačuvanim arhivskim podacima, Srbi u Hrvatskoj su u razdoblju 1918-1941. imali više od 250 udruženja i društava, a prema podacima u literaturi i periodici – oko hiljadu (mr Gojko Malović, *Patriotska, kulturno-prosvetna udruženja, društva, ustanove i dobrotvorne zadruge Srba u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Dubrovniku i Baranji 1912-1941*). Tokom te dve decenije u Hrvatskoj je izlazio i veći broj srpskih listova, časopisa i almanaha (dr Dragan Subotić, *Srpska štampa u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji 1918-1941*).

Srpski narod iz Hrvatske, posebno iz Like, sa Banije, Korduna i dalmatinske Zagore, koji je izbegao smrt, pokatoličavanje ili proterivanje i nekako dočekao završetak Drugog svetskog rata, osipao se i u prvim danima avnojske Jugoslavije. Umesto da taj prostor, naseljen desetkovanim narodom, popuni, da Srbima omogući da zaleče rane i tako oporavljeni započnu novi život, komunistička vlast je uradila upravo suprotno. Zakonima i uredbama iz 1945. ona je uticala na dalje smanjivanje srpske populacije u Hrvatskoj. Ovog puta, međutim, nije bilo govora o proterivanju, već su Srbi pod plaštom kolonizacije, dobrovoljno preseljeni iz nerazvijenih krajeva Hrvatske u agrarno bogatu Vojvodinu. Najveći broj preseljenih činili su učesnici NOR-a, i to prvenstveno stariji borci (od 1941, 1942. i 1943), a to su u Hrvatskoj bili uglavnom Srbi partizani. Dodeljujući im zemlju i kuće, režim je proširivao krug svojih pristalica. Korumpirajući upravo one koji su bili najpozvaniji da govore o genocidu prikrivao je istinu o velikim zločinima nad srpskim narodom. Prema podacima iznetim na skupu, udeo Srba iz Hrvatske

u naseljavanju Vojvodine od 1945. do 1948. iznosio je 17,78% ukupnog broja naseljenih lica (prof. dr Nikola L. Gaćeša, *Iseljavanje Srba iz Hrvatske u Vojvodinu za vreme agrarne reforme i kolonizacije 1945-1948*).

Referati saopšteni na konferenciji "Srbi u Hrvatskoj" predstavljaju presek prošlosti i sadašnjosti tog dela srpskog naroda. U njima su analizirani neki problemi iz istorije Srba u Hrvatskoj, otvorena pojedina pitanja i ukazano na mnoge probleme i propuste i zablude. Na osnovu iznetih saopšte- nja možemo zaključiti da su se Srbi, umesto da sistematski, promišljeno i racionalno neguju svoju baštinu, tradiciju, kulturu, veru, duhovnost (ali i da iskorenjuju sve što je negativno, neprimereno zreloom, civilizovanom narodu), od svega toga olako udaljili. I činjenica je da je konferencija o Srbima u Hrvatskoj održana tek sada, kada su Srbi sa tog prostora doživeli totalan poraz, pokazuje da je srpski narod u stalnom zakašnjenju, da se vraća sebi samo u trenucima kriza i velikih opasnosti. Ukoliko široko posmatramo rad Srba na očuvanju nacionalnog identiteta u svim oblastima, dolazimo do zaključka da je obavljan bez plana i progrma, odnosno prepuštan stihiji vremena. Takav nemar svakako bi štetio i mnogo koherentnijim narodima nego što je srpski. Upravo zato bi trebalo da se skupovi, kao što je bila konferencija "Srbi u Hrvatskoj", bar ubuduće održavaju redovno bez obzira na prilike. Istraživanje srpskog pitanja uopšte, a u Hrvatskoj posebno, moralo bi postati zadatak većeg broja naučnih pregalaca, koji će poštovati naučnu metodologiju, vodeći brigu o kvalitetu radova. Naime, proučavanje istorije, kulture, vere i politike Srba u Hrvatskoj zahteva višegodišnji rad i ceo tim stručnjaka koji će se posvetiti samo toj problematici. Jedino takvim pristu- pom možemo rekonstruisati život srpskog naroda u Hrvatskoj i iz njegovog stradanja izvući pouku i opomenu.